త్యాగి

దూరంనించి పదిగంటలు వినిపించాయి. చలపతి ఓసారి అటూ ఇటూ మసిలి, తిరిగీ కళ్ళు మూసుకొన్నాడు. ఆవరణలో నరసంచారం లేదు. గేటుదగ్గరున్న కాపలా వాడు వుండివుండి పొడిదగ్గు దగ్గుతున్నాడు. వరండాలోని హరికేన్ లాంతరుచుట్టూ, పురుగులు మూగుతున్నాయి. అప్పటిదాకా, పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుతున్న తోటి ఖైదీ గూడా నిద్రపోయాడు. అదేం గ్రహచారమోగానీ, తనకు మాత్రం నిద్రపట్టలేదు. కళ్ళెంలేని గుర్రంలా, ఆలోచనలు స్వాధీనంలో వుండటంలేదు. మానవుడేదో భ్రమలో ఉండి, తను సర్వస్వతంత్రుణ్ణని అనుకోవటమేగానీ, అతగాడెన్నింటికో బానిసేమోననిపిస్తోంది తనకు. డబ్బుకు. ప్రేమకు,అధికారానికి, కులానికి, మతానికి, వర్గానికి, తనకు తెలిసిన వాటికి ఎన్నింటికో మానవుడు బానిస! ఆ మాట వొప్పుకునేందుకు, అతనికే తెలీని ఏ అంతర్గతశక్తో వ్యతిరేకించడంవల్లనే, తను స్వతంత్రుణ్ణని గట్టిగా అనుకొని, తనను తను మోసపుచ్చుకొంటున్నాడేమో! మనిషి పరిసితులను మార్చుతాడంటారు. నిజమో కాదో తనకు తెలీదుగానీ, పరిస్థితులుమాత్రం మనిషిని దివ్యంగా మారుస్తాయి. ఇది అనుభవంమీద తను తెలుసుకొన్నాడు. లేకపోతే, హాయిగా కాలుమీద కాలు వేసుక్కూచోవలసిన

తన కీ జైలువాసమేమిటి! ఎందుకు తెచ్చుకొన్నాడు తనిదంతా?

మనిషిలో దాచిపెట్టగలిగిన శక్తంటూ ఉండబట్టిగాని, లేకపోతే ఎన్నో అవగుణాలు, కుత్సితాలు, దుష్టభావాలు వెలికొచ్చి ఎన్నో బాహిరమైన విలువలు నశించి ఉండేవి. పైకి గొప్పగా కనిపించే అనేకమంది అంతర్గత జీవితం ఎంత కల్లోలంగా ఉంటుందో ఎంత జుగుప్సాకరంగా వుంటుందో, ఆలోచించడానికే తనకు భయంవేస్తున్నది! అనేక గొప్ప కార్యాల వెనుకనున్న ప్రోద్బలాలు చాలా స్వల్పమైనవంటే, తనిప్పుడు తప్పకుండా నమ్ముతాడు. అందుకు ఉదాహరణ తనే!

తనకసలు దేశమంటే ఏ అభిప్రాయమూ లేదు. దేశభక్తి అంతకన్నా లేదు. ఆ బిరుదు తగిలించుకోవలసివస్తుందని తనెప్పుడూ అనుకోలేదు. మన కిష్టంలేని అనేక గొప్పతనాలూ, మన ప్రయత్నం లేకుండానే మనల్ని ఆవహిస్తున్నాయి. వాటిని కాపాడుకోవడంకోసం–ఆ తరువాత పడవలసిన ఇబ్బందులతో పోలిస్తే, ఆ గొప్పతనం లేకపోవడమే నయమేమో ననిపిస్తోంది!

తనిప్పుడో దేశభక్తుడు. గొప్ప రాజకీయవేత్త. విప్లవకారుడు. తననుగురించి పత్రికలు వ్యాసాలు వ్రాశాయి. ఫొటోలు వేశాయి. జైలు కొచ్చేనాడు, తను పూలదండలతో మునిగిపోయాడు. సంకెళ్ళు తగిలించి, తనను పోలీసులు నడిపిస్తుంటే ప్రజలందరూ తనకు జైజైలుకొట్టారు.

మహాకరయితే, ఆ సంరంభానికి సంతోషించేవారేమో కానీ, తనకుమాత్రం భరించలేనంత విచారం కలిగింది. జైల్లో ఉండవలసివచ్చినందుకుగాదు; జయకు దూరమైపోతున్నందుకు. తనతోబాటు జయగూడా జైలుకొచ్చినట్లయితే?... రాదు. రాదని తెలిసిగూడా తను అనేకసార్లు 'వచ్చినట్లయితే' అనుకొన్నాడు. అలా కాని పనులన్నీ, అయినట్లయితే - అనుకొని తృప్తిపడటం మానవస్వభావంలోనే ఉన్న బలహీనతేమో!

జయ అనేప్రాణి ఈ దేశంలో లేకపోతే, చలపతి రావనే విప్లవకారుడూ ఉండేవాడు కాడు. లోకం తనను ఏమనుకొన్నీగానీ, తనుమాత్రం జయకోసమే ఈ గొడవల్లోకి దిగాడు.

జయ! ఎంత ముచ్చటగా ఉంటుందా పేరు! తను ఎన్నివేలసార్లు అనుకొన్నాడు. ఎంత అందంగా ఉంటుంది! పచ్చగా, ఏపుగా ఎదిగిన గన్నేరు గుబురులా, విల్లంబులా, ఇంద్రచాపంలా ఉంటుంది. ముతకచీరె, తెల్లటి జాకెట్టు, భుజంనుండి వేళ్ళాడే మొద్దుసంచి, నల్లటి ఆకుచెప్పులు, చిన్నినోరు, గుండ్రనిభుజాలు, మెడమీది చిన్ని ముడత, చెంపలమీది నేవళం- ఏమైతేనేం, అన్నింటినీ, ఆ నినాదాలకూ, ఊరేగింపులకూ అంకితంచేసింది జయ!

తన ఖర్మకాలి, తనకి రాజకీయాలతో బొత్తిగా పరిచయం లేదు. తన పాపిష్టికళ్ళకు అన్ని పార్టీలూ ఒక్కలాగే ఉంటాయి. అటువంటివాడినుండి జయ, వందరూపాయల చందా వసూలుచేసింది. మీటింగుకు రప్పించింది.

ఆ తరువాత తను అనేకసభలకు వెళ్ళాడు. అందుకు సంబంధించిన అనేకమందితో పరిచయంచేసుకొన్నాడు. అలాంటివారిలో కొందరు తనకు దగ్గరగా వచ్చారు. అలా వచ్చినవారి జాబితాలోకే జయకూడా వస్తుంది.

ఓసారి ఓమీటింగయ్యాక తను ఇంటికొస్తున్నాడు. జయ ఎదురుపడి నవ్వుతూ పలకరించింది తనను.

"మీరు ప్రతి మీ టిం గు కూ వస్తురన్నారను కొంటానే!" అన్నది జయ.

తను "ఊ" నన్నాడు.

"మీ అభిప్రాయ మేమిటి?" అన్నది జయ నడుస్తూ నడుస్తూ, రక్కన ముఖంకేసి, చూసి.

"బాగానే జరుగుతున్నయ్! జనంకూడా విపరీతంగా వస్తున్నారు" అన్నాడు తను రవంత తికమకపడుతూ.

"ఈ పోలీసుల బెడద లేకపోతే ఇంకా వస్తారు మాస్టారూ! ప్రభుత్వం చాలా దారుణంగా వ్యవహరి స్తోంది. ఒక్కో మీటింగు జరపడానికి బ్రహ్మ ప్రయత్నం చెయ్యాలిసొస్తోంది!"

"వస్తుంది" అన్నాడు తను—ఏమనటానికీ పాలు పోక.

"ఇన్ని ఉపన్యాసాలు విన్నారు గదా! ఈ రాజ కీయాలపట్ల మీ ఉద్దేశమేమిటి?" అన్నది జయ, అసలు విషయంలో కొస్తూ.

జయతో మాట్లాడటం ఓగొప్ప వరం. ఎదుటివారి చూపుల్ని ఆకట్టి, వొంచి, తన అభిప్రాయాలను వొప్పించే

శక్తి ఆమెలో అపారం! తన ఉద్దేశాలకు భిన్నమైన ఉద్దేశా లున్నవారిని ఆమె ఎంతమాత్రం సహించేది కాదు. ఆ కారణంగానే, తన కిష్టమున్నా, లేకున్నా, ఆమె విధానా లన్నింటినీ తను ఆమోదించాడు. ఆమె అభిప్రాయాలను నిస్సంకోచంగా బలపరిచాడు. మనం మనసారా అభిమా నించే వ్యక్తిలో ఉన్న ఎలాంటి లోపాన్నయినా క్షమించ గలం! మన వ్యతిరేకుల్లో ఉన్న ఎంత మంచి గుణాన్నయినా, ఒకోసారి లెఖ్ఖలోకి తీసుకోము. జయపట్ల తన విధానం, అక్షరాలా అంతే జరిగింది! జయ సాంఘికజీవనంతో తనకు ప్రమేయం లేదు. ఆవిడ ఆలోచనా విధానాలతో తనకు నిమిత్తంలేదు. తనకు మాత్రం జయకావాలి. అందుకోసం, తన కిష్టంలేని అనేక పనులు చేశాడు. "వెకిలితనం" అను కొంటూనే తనూ ఉపన్యాసాలిచ్చాడు. నినాదాలిచ్చాడు. గొప్ప గొప్ప నాయకులకు జైజైలు కొట్టాడు. ప్రభుత్వం నిషేధించినపనులు చేశాడు. అదిచేసిన శాసనాలకు ఎదురు తిరిగాడు.

అయినా ఎక్కడో ఏదో వెలితిఉన్నట్టు తనకు అను మానంగానే ఉండేది! అదేమిటో తను తెలుసుకోలేక పోయాడు. చేస్తున్న పనిమీదగాక ఆ పని చెయ్యడానికి కారణభూతమైన ప్రేరణలమీదనే తన దృష్టి ఉండేది. బహుశా అందుకే తనకేదో వెలితి ఉన్నట్టనిపిస్తున్నదేమో ననుకొన్నాడు తను.

తన మనస్సంగీకరించని ఈ పనులవల్లే, తను గొప్ప వాడయ్యాడు. అందరూ తనను దేశభక్తుడన్నారు. యువ

నాయకుడన్నారు. చుట్టూ వందిమాగధులు చేరారు. "ఓహోహో" అంటూ స్తోత్రాలు వల్లించారు. ఉన్నత స్థానమిచ్చారు. దాన్ని కాపాడుకోవడం కోసం, మరింత ఆత్మవంచన, మరింత నటన, మరిన్ని హంగులు అవసరయ్యాయి. జయకూ, తనకూ పెళ్ళి జరిగినప్పుడు పెద్దపెద్ద నాయకులందరూ సందేశాలూ, ఆశీస్సులూ అందించారు. ఓ గ్రామీణనాయకుడు జయను భారతమాతగానూ, తనను భారతపితగానూ చిత్రించాడు.

ఈ "భారతమాత" కోసం తను కులాన్ని వొదిలాడు, ఆస్తిని వొదిలాడు, బంధువుల్ని వొదిలాడు! అయినా తనకు విచారమనిపించలేదు. అందరూ తనను "సంస్కర్త" అన్నారు. "గొప్ప త్యాగి" అన్నారు.

తనవల్ల సంఘంలో మహత్తరమైన పరిణామం రాబోతున్నదన్నారు. ఏదో చైతన్యం వెల్లివిరియబోతున్నదన్నారు. ఆమాటలన్నీ వింటున్నపుడు, తను సంతోషించాలో, విచారించాలో తెలియలేదు. ఎవరెన్ని అంటున్నా అసలు సంగతి తనకొక్కడికే తెలుసు. ఈ మిథ్యా గౌరవాల బరువును మోయలేక, ఎప్పుడన్నా ఎదురుతిరిగి, అసలు విషయం ఎలుగెత్తి చాటుదామనిపించేది. తను చాలా మామూలు మనిషినేననీ, దేశంమీద, సంఘంమీదా అభిమానంవల్ల తనీ పనులన్నీ చెయ్యలేదనీ, జయకోసమే చేశాననీ బిగ్గరగా అరవాలని అనిపించేది. కానీ, తనాపని ఎప్పుడూ చెయ్యలేదు. చెయ్యలేడుకూడానేమో! విసుగెత్తి, తన నిజస్వరూపం చూపించినా, వీళ్లు నమ్మరు.

అదీ ఓ గొప్పతనంకిందనే వీళ్ళు జమకడతారు. అబద్ధం రుచించినంతగా, నిజం రుచించదేమో ననిపిస్తుంది!

నిజంగా-అలాంటిదే జరిగిననాడు జయ తప్పకుండా ఖేదిస్తుంది. తనేదో మోసపోయినట్టు బాధపడుతుంది! అలా తను బయటపడిన మరుక్షణం-తనకు అందకుండా, రెక్కలు కట్టుకొని ఎగిరిపోతుం దనిపించింది. ఈ భయం నిరాధారమైతే కావచ్చు. కానీ, తను భయపడ్డమాట మాత్రం నిజం!

అందుకే తను, ఇంకొకరి జీవితం జీవించాడు. ఇంకొకరి అభిప్రాయాలకు, ఉద్దేశాలకు తను ప్రతిధ్వనిగా ఉండిపోయాడు. తనకు స్వంత జీవితంలేదు. స్వంత ఆలోచనలు లేవు. తనంతా జయ జీవితంతో పెనవేసుకుపోయాడు. ఇందువల్ల, తన వ్యక్తిత్వం నశించిపోతున్నదేమోనని, తను అనుకోలేకపోయాడు. తను జయచేతిలోని కీలుబొమ్మనేమోనన్న దుష్టపుటాలోచన తన కెన్నడూ రాలేదు. జయ సంతోషించడటం కన్నా తనకు కావలసిందేమీలేదు. ఆమె ఆనందమే తన ఆనందం. ఆమె తృప్తే తన తృప్తి.

జయ ప్రోత్సాహం మీదనే, త నా "అలజడి"లో పాల్గొన్నాడు. పట్టాలు పెళ్ళగించడంవల్లా, తీగెలు కత్తిరించడంవల్లా ఏదో వొరుగుతుందని తను అనుకోలేదు. అయితేనేం, అది గొప్ప దేశభక్తిగా జయ విశ్వసించింది. అందువల్ల ఏవో సత్ఫలితాలుంటాయని జయ వాదించింది. ఆమె ప్రోద్బలం లేకపోతే, త నా గొడవల్లో దిగకనే పోయేవాడు.

ఏమైతేనేం గాని, అనుకొన్న ఫలితాలు మాత్రం రాలేదు. తన్ను పోలీసులు పట్టుకొన్నారు. కోర్టు ఏడేళ్ళ 'కఠిన నరకం' అనుగ్రహించింది.

జైలు గేట్లో అడుగుబెడుతున్నప్పుడు, తను దుఃఖాన్ని అణచుకోలేకపోయాడు. జయ కూడా కళ్ళల్లో నీళ్ళు పెట్టుకొంది. తనకూ, జయకూ మధ్య ఏడు సంవత్సరాల గండిపడింది. ఇంతకాలమూ జయ ఎక్కడ వుంటుంది ? ఏం తింటుంది ? ఎవరి పంచన తల దాచుకొంటుంది ?

ఈ ప్రశ్న లన్నింటికి పద్మనాభంగారు జవాబు లిచ్చారు. జయను గురించి విచారించనక్కర్లేదన్నారు. ఆమె బాధ్యతలన్నీ తను సంతోషంగా స్వీకరిస్తానన్నారు. ఆమెకు ఎందునా, ఎటువంటి లోటూ రానివ్వనన్నారు. ఆ హామీ వారినుండి పొందాకగానీ తను స్థిమితపడ లేదు.

తను రాయవేలూరులో వున్నప్పుడూ, రాజమండ్రిలో వున్నప్పుడూ, జయ - పద్మనాభంగారలు తన్ను చూడడానికి వచ్చారు. జయ తన కెప్పుడూ ఉత్తరం వ్రాయ లేదు గానీ, పద్మనాభం మాత్రం రాస్తుండేవాడు!

జయను చూసినప్పుడల్లా, తన కేదో అలజడిగా వుండేది. ఆమె ఎందుకో బాధపడుతున్నట్టు తన కనుమానం వేసేది. అదేమిటో జయ చెప్పలేదు. తను నోరు విప్పి అడిగితే 'ఆఁ, ఏమీ లేదు' అని పొడినవ్వు నవ్వేది. బహుశా తననుండి దూరమయినందుకే అలా బాధపడుతున్నదని తను సరిపెట్టుకొన్నాడు.

అదృష్టవశాత్తూ తను ఏడేళ్ళు జైల్లో వుండనవసరం

లేకపోయింది. ఏదో ఉత్సవాన్ని పురస్కరించుకొని రాజకీయ ఖైదీలందర్నీ రేపు విడుదలచేస్తున్నారట! అంటే, తనకూ, ఈ జైలుకూ ఈ రాత్రితో రుణంతీరిందన్న మాట! మరో ఏడుగంటలకల్లా తను దీనినుండి బైట పడతాడన్నమాట ! !

చలపతిరావు హృదయం ఆనందంతో నిండిపోయింది. కొత్త నెత్తురేదో వంటినిండా అలజడి చేస్తున్నట్లు ఫీలయ్యాడు. అతని మనస్సు ఇరవై నాలుగ్గంటలు ముందుకు వెళ్ళి, జయచుట్టూ పరిభ్రమిస్తున్నది! జయ, తన జయ! చిన్ని పెదవులు, తెలివిగా తళతళలాడే కళ్ళు, మెడమీది గీర, భుజాలకిందిగా, అందంగా, గుండ్రంగా పాకిన నీడలు, పొట్టమీది ముడత, కుచ్చెళ్ళ కదలిక, మనస్సులో తీవ్రంగా మెదిలాయి. రెండు కాళ్ళూ ముడుచుకొని, గుప్పెళ్ళు బిగబట్టి తనలో తనే నవ్వుకొన్నాడు చలపతిరావు!

2

దూరంనించి పదిగంటలు వినిపించాయి. చలపతి ఓసారి అటూ ఇటూ మసిలి, తిరిగీ కళ్ళు మూసుకున్నాడు. గేటుదగ్గరున్న కాపలావాడు, ఉండి ఉండి పొడిదగ్గు దగ్గుతున్నాడు. అప్పటిదాకా తనతో పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుతున్న పద్మనాభంగారు లోపలి కెళ్ళిపోయాడు. గదిలో ఓ మూలగా, తన కిందాక వేసిన పూలదండలన్నీ రాశిగా పడివున్నాయి. వీధిలో జట్కా మోత, దూరంగా కుక్క అరుపు.

ఒక్కసారి గట్టిగా కళ్ళు నులుముకున్నాడు చలపతి. ఒళ్లు విదిలించుకొని, అలాగే కుర్చీలో చేరగిలబడ్డాడు.

తనకెంతో ఆనందాన్నివ్వవలసిన ఈ రోజు, ఎంచాతో అనుకొన్నంత ఆనందంగా లేదు. ఏదో దిక్కుమాలిన ఆలోచనలన్నీ మనస్సులో మెసిలి, తన సుఖాన్ని పాడు చేస్తున్నాయి. తను ఖైదులో వుండగా జయను గురించి మరోకలాగా అనుకోలేదు. ఆవిడ నైతికజీవితాన్ని గురించి తన కెలాంటి ఆలోచనా రాలేదు. నిజానికది తన పొరబాటే!

ఇందులో పద్మనాభాన్ని గానీ, జయను గానీ తను తప్పుపట్టబోవడంలేదు. ప్రతి పని వెనుకా ఎంతో కొంత స్వార్థం వుండక తప్పదనే సిద్ధాంతమే నిజమయితే, ఇందులో తప్పుపట్టడానికేమీ లేదు. తను జయకోసం ఎన్నింటిని వొదులుకోలేదు! ఎంత ఆత్మవంచన చేసుకోలేదు! ఎంతగా నటించలేదు! ఆ పనే యిప్పుడు పద్మనాభమూ చేసినప్పుడు, దాన్ని తను ఆమోదించడంలో దోషం లేదేమో! తన జీవిత సర్వస్వాన్నీ ఆవహించిన ఓ గొప్ప శక్తిని, అతను అయిదేళ్ళు పదిలంగా కాపాడి, తిరిగీ తన స్వాధీనంచేశాడు. అతనే ఆదుకోకపోతే, జయగతి ఏమై వుండునో తను ఊహించడానికే భయపడుతున్నాడు. జయ చెడిపోయిందన్న అర్థాన్నిచ్చే మాటలు, ఒకరిద్దరు సన్నిహితులనుండి ఇందాక తను విన్నాడు. వారే పద్మనాభాన్ని పడతిట్టడమూ తను విన్నాడు. వాటిని అర్థంచేసుకోవడమెలాగో తనకు తట్టడంలేదు జయకోసం ఇన్ని త్యాగాలు

చేసిన తను, ఈ విలువనూ త్యాగంచెయ్యలేకపోడు. వీరు అనుకొంటున్నదాన్నిబట్టి చూస్తే, జయ నైతికజీవితాన్ని మాత్రమే తను అభిమానిస్తున్నట్టు అర్థంచేసుకొన్నారేమో ననిపిస్తున్నది. అదే అయితే, వారు పొరపాటుపడ్డారనే చెప్పాలి. తనకు నైతికవిలువలు తెలీవనీ, లేవనీ, వారనుకొంటే అనుకోవచ్చు. అందుకోసం,అన్ని త్యాగాలు చేసి సంపాదించుకొన్న జయను వదులుకోవడానికి తను సిద్ధంగా లేడు. పైపెచ్చు పద్మనాభానికి కృతజ్ఞతలు చెప్పుకోవాలనిపిస్తోంది! పదిమందీ వింటే విడ్డూరమనుకొంటారు అయినా, తనెన్ని విడ్డూరమైన పనులు చేశాడు గాదు!

చలపతి దీర్ఘంగా నిట్టూర్చాడు. ఒక్కసారి గట్టిగా వొళ్ళు విదిలించుకొని కుర్చీలోనించి లేచాడు. తలుపు మూలగా జయ, తలొంచుకొని నిలబడి వుంది. మెల్లగా దగ్గర కెళ్ళి, అంతకన్నా మెల్లగా ఆమె ముఖాన్ని పైకెత్తాడు. జయకళ్ళల్లో నీరు నిండిపోయి వుంది! ముఖాన్ని రెండు చేతుల్లోనూ దాచుకొని కుప్పగా కూలిపోయింది.

"ఎందు కమ్మడూ విచారం !" అన్నాడు చలపతి ఆమెను మృదువుగా లేవనెత్తి, మెత్తగా కావిలించుకొంటూ.

తను ఎందుకు విచారిస్తున్నదో జయ చెప్పలేదుగానీ, ఆమె హృదయం మాత్రం 'త్యాగం, త్యాగం' అంటూ నిశ్శబ్దంగా ఘోషించింది!